

Андрій Володимирович НОСАЧ,
кандидат юридичних наук, докторант
(Харківський національний університет внутрішніх
справ)

ІНДИВІДУАЛЬНА ПРОФІЛАКТИКА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ І ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Глобальність сучасних загроз для безпеки України, будучи результатом (а не простою сумою дій) вітчизняного державотворення, виступає як специфічна причина породження саме сучасної епохи сьогодення, як наслідок вкрай нерівномірного економічного, соціального, політичного, науково-технічного, демографічного, екологічного і культурного розвитку світу в умовах абсолютно нової історичної ситуації. У результаті спостерігається збільшення суспільно небезпечних діянь, що посягають на державний суверенітет і територіальну цілісність України, що підвищує значущість проблеми забезпечення національної безпеки та готовності держави всіляко її підтримувати.

Стратегія захисту державного суверенітету і територіальної цілісності України має охоплювати протидію злочинам, які посягають на охоронювані кримінальним правом суспільні відносини, що забезпечують існування зазначених благ, проте нею не обмежується. Протидія злочинності за своїм змістом здійснюється не лише з метою простого – «технічного» – перешкодження існуванню феномену злочинності, а і для забезпечення охорони, безпечного існування найбільш важливих для суспільства відносин як генеральної мети такої протидії.

Особлива роль у цьому належить профілактичному захисту. Він використовує всі громадські важелі й силу закону для встановлення надійних заслонів перед злочинами. При цьому профілактичний захист виступає як особлива форма соціально-правового регулювання, а забезпечення безпеки особи проявляється як реакція держави та суспільства на злочини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані із забезпеченням територіальної цілісності та суверенітету, неодноразово ставали предметом наукових досліджень. Цю проблематику свого часу вивчали, зокрема, Ю. М. Антонян, О. М. Бандурка, В. І. Борисов,

В. С. Батиргарєєва, В. М. Бесчастний, Л. М. Давиденко, А. І. Долгова, А. Ф. Зелінський, О. М. Ігнатов, І. І. Карпець, О. Г. Кальман, Н. Ф. Кузнєцова, О. М. Литвинов, О. Б. Сахаров, В. М. Сомін, В. В. Сташис, С. С. Шрамко та інші. Однак аналізу заходів індивідуальної профілактики злочинів проти державного суверенітету і територіальної цілісності України достатньої уваги приділено не було.

Мета статті. З'ясування суті та визначення основних напрямів профілактики злочинів проти державного суверенітету і територіальної цілісності України, які слід застосовувати на індивідуальному рівні.

Виклад основного матеріалу. Світовий досвід протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності свідчить, що в таких сферах, як політика, міжнаціональні відносини та сфера державної безпеки, вплив лише силовими методами, не підкріпленими відповідною правовою базою і не поєднаними із соціально-економічними, соціально-психологічними, ідеологічними та іншими заходами, здатен викликати лише короточасний, а часом і зворотний ефект. Із цього випливає, що потрібні цілеспрямовані зусилля загальносоціального, організаційно-управлінського, правового й культурно-виховного характеру щодо обмеження сукупності негативних передумов та умов указаних проявів. Різні за характером заходи протидії злочинам проти державного суверенітету і територіальної цілісності повинні застосовуватися в сукупності і взаємодоповнювати один одного, а сама протидія має здійснюватися за різними напрямками із залученням широкого кола суб'єктів. Якщо говорити про індивідуальну профілактику злочинів, зокрема проти державного суверенітету і територіальної цілісності України, то йдеться переважно про діяльність правоохоронних органів.

Підставами для застосування заходів індивідуального попередження злочинів у цьому випадку є такі юридично встановлені факти: здійснення особою адміністративних правопорушень за обставин, що обтяжують відповідальність; звільнення особи від кримінальної відповідальності з нереабілітуючих підстав, передбачених чинним кримінальним і кримінальним процесуальним законодавством; протиправна поведінка осіб, звільнених із місць позбавлення волі, стосовно яких судимість не знято або не погашено. При цьому особливу увагу слід приділяти веденню профілактичного обліку осіб, які виявили намір учинити правопорушення проти держави або інші суспільно небезпечні діяння, що безпосередньо створюють загрозу життєво важливим інтересам держави, а саме:

- намагання зібрати відомості, що становлять державну таємницю, чи спроба передати іноземній державі або організації чи їх представникам інформацію, яка може зашкодити інтересам державної безпеки;
- виготовлення, зберігання або розповсюдження матеріалів, які демонструють наміри щодо насильницького порушення суверенітету та територіальної цілісності України, зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, вербування найманців,

розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, а так само поширення змісту таких матеріалів в усній формі;

- установа контактів та підтримання стосунків із зарубіжними центрами й організаціями, які мають за мету своєї діяльності порушення територіальної цілісності й обмеження суверенітету України та проведення іншої підривної діяльності проти України;

- участь у групових діях, які порушують громадський порядок, поєднаних із непокорю законним вимогам представників влади або таких, що спричинили порушення роботи державних органів, транспорту, підприємств, установ, організацій чи об'єднань громадян і могли б призвести до масових заворушень;

- грубе або неодноразове порушення зобов'язання у зв'язку з допуском до державної таємниці;

- проникнення або спроба проникнення на особливо важливі державні об'єкти;

- висловлення терористичних намірів, установа контактів з терористичними угрупованнями або з непередбаченими законодавством воєнізованими формуваннями, групами чи організаціями й особами, які проводять вербування найманців;

- погроза державному діячеві у зв'язку з його державною діяльністю;

- учинення особою, уповноваженою на виконання функцій держави, корупційних діянь чи інших правопорушень, пов'язаних із корупцією.

На практиці профілактика злочинів фактично трапляється в двох випадках: коли негативні явища перебувають у зародковому стані та коли такі явища ще не проявились, але існує можливість їх виникнення. Однак ці негативні явища треба виявляти, встановлювати осіб, для яких це характерно, поставити цих осіб на облік, а потім вже проводити заходи із чинення на них профілактичного впливу¹. Індивідуальна профілактика повинна починатися, перш ніж особа вирішить вчинити злочин, і пов'язується швидше з проявом цілей і мотивів злочинної поведінки, ніж із самим рішенням про його вчинення. Разом із тим у цілій низці випадків ухвалення рішення здійснюється не відразу, а тому існують об'єктивні можливості вплинути на нього, перебудувати рішення чи змінити спрямованість поведінки особи².

Оскільки злочин завжди є процесом, що розвивається в часі, то головною тут є індивідуальна робота, профілактика й оперативне обслуговування, а конкретне завдання – своєчасно втрутившись у цей процес, не допустити розвитку злочину, зупинити його генезис. Коли це

¹ Давыденко Л. М., Мычко Н. И. Криминология : учеб. пособие. Донецк, 2005. С. 75.

² Теоретические основы предупреждения преступности / отв. ред. В. К. Звирбуль, В. В. Клочков, Г. М. Миньковский. М. : Юрид. лит., 1977. С. 88.

вдається зробити на потрібній стадії, тоді ми не допускаємо злочин, захищаємо потенційну жертву від посягання¹.

Необхідно вказати на єдність індивідуальної профілактики злочинів незалежно від того, в яких формах вона здійснюється. Чи то спеціальна профілактика, чи оперативно-розшукова – їх вістря завжди спрямовано на конкретну особистість та її поведінку. З урахуванням цієї єдності практика виробила певні заходи впливу. Вони стосуються однаковою мірою різних форм індивідуальної профілактики, а одна з них – це захист особи від кримінальних посягань.

Найбільше практичне значення має раннє виявлення осіб, схильних до вчинення посягань на державний суверенітет і територіальну цілісність України. Стосовно таких осіб, як показує практика, профілактика є найбільш реальною, бо у них ще не виробились стійкі стереотипи злочинної поведінки.

Для виявлення початку виникнення злочинної поведінки є важливою рання діагностика, тобто необхідно мати прогностичну інформацію². Вона допомагає виявити кримінальний прояв у самому «зародку». Практичним працівникам добре відомо, що профілактика і припинення злочинів у їх початковій стадії і навіть у разі готовності до їх учинення має запобіжний ефект. Однак ця стадія часто не виявляється. Про неї стає відомо вже на стадії задуму або готування до злочину. І це зовсім не означає запізнiлу профілактичну роботу, коли своєчасно не виявляється поява установки на злочинну поведінку. Йдеться про таких осіб, які вчиняють злочини, наміри яких або проявилися, оминаючи інші стадії розвитку, або витончено приховувалися. У підсумку ж злочину запобігають, або він припиняється³.

Практика показує, що в усіх випадках здійснення індивідуальної профілактики, особливо коли справа стосується досліджуваних нами злочинів, неминуче виникає потреба у матеріалах, що добуваються оперативною діяльністю із застосуванням спеціальних засобів.

Необхідно відзначити, що традиційні методи профілактики злочинів, особливо проти державного суверенітету і територіальної цілісності, в умовах сучасної кримінальної ситуації не працюють. Успіх профілактики зараз багато в чому залежить від інформації, одержуваної оперативним шляхом. У зв'язку з цим, на нашу думку, слід розширити перелік оперативно-розшукових заходів у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність», а саме конкретизувати оперативно-розшукові заходи, що стосуються окремих видів, категорій і груп злочинів, у тому числі тих, що посягають на державний суверенітет, територіальну цілісність і національну безпеку України.

У практичній діяльності органів безпеки і їх спеціальних оперативних

¹ Быргэу М. М., Литвинов А. Н. Опыт системного исследования профилактики преступлений. Современное состояние проблемы. М. : Юркнига, 2004. С. 138.

² Солодовников С. А. Преступные посягательства на собственность : учеб. пособие / под ред. проф. Г. А. Аванесова. М. : Юнити-Дана, 2005. С. 76.

³ Храмцов О. М. Попередження вербальної агресивної злочинності органами внутрішніх справ. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. Харків : Нац. ун-т внутр. справ, 2002. № 18. С. 7.

підрозділів на перше місце виходять збір, накопичення, оцінювання та обробка розвідувальної інформації про ті діяння, які на цей момент найбільше заявляють про себе, й осіб, які їх вчинили. Інформація оперативного характеру – вирішальний засіб для боротьби з антидержавницькою злочинністю¹.

Здійснення контролю над поведінкою і способом життя осіб, що вчиняють злочини проти державного суверенітету і територіальної цілісності України, може реалізовуватись як гласно (перевірка за місцем проживання, навчання), так і з використанням негласних методів роботи, передбачених Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». Використання можливостей джерел інформації зі спостереження за способом життя і поведінкою таких осіб необхідно здійснювати для того, щоб мати у розпорядженні дані про їх наміри, злочинні задуми і реакції профілакованих на проведену з ними індивідуальну роботу.

Контроль за діяльністю суб'єктів профілактики злочинів, дотриманням ними прав і свобод людини та громадянина під час застосування заходів профілактичного впливу здійснюють у встановленому порядку в межах своєї компетенції органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та інші суб'єкти, наділені відповідними повноваженнями².

Об'єктом індивідуального профілактичного захисту є життя та здоров'я людини, її безпека, права і свободи та майно. Такий захист передбачає вирішення двоєдиного завдання – профілактики злочинів і віктимологічної профілактики. Це завдання впливає з мети попередити злочин і тим самим «урятувати» одного з учасників діяння від покарання за нього, а іншого – від можливості стати жертвою злочину.

Незалежно від того, як запобігатимуть злочину, в разі досягнутих успіхів особу буде убезпечено від них. Не допускаючи віктимну поведінку, ми водночас із цим попереджаємо злочин, а, попереджаючи злочин, водночас захищаємо від посягання потенційну жертву. Профілактичний захист не заперечує гармонію інтересів особи і суспільства, але при цьому він бере до уваги, що особистість є індивідуалізованою, а тому за будь-яких обставин виступає як конкретизований об'єкт – конкретна людина. Таким об'єктом виступають як ті особи, з боку яких попереджаються злочини (винні), так і ті, проти яких спрямовано злочини (жертви). І в тому, і в іншому випадку це конкретна людина³. Вона є тісно пов'язаною з тяжкими й особливо тяжкими злочинами проти державного суверенітету і територіальної цілісності України. За нашими даними, близько 70 % їх кількості вчиняється в результаті агресивно-провокуючої віктимізації.

¹ Оперативно-розшукова інформація: проблеми реалізації : монографія / Снігерьев О. П., Душейко Г. О., Долгий О. А. та ін. ; за заг. ред. А. М. Подоляки і П. В. Коляди. Суми : Мрія-1, 2003. С. 144.

² Гладкова Є. О. Забезпечення прав і свобод особи під час здійснення запобіжного впливу // Харківський національний університет внутрішніх справ в системі підготовки кадрів України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Харків, 2014. С. 167.

³ Емельянов И. Л. Виктимность и виктимизация: понятие, виды, проблемы профилактики. *Известия Алтайского государственного университета*. 2013. № 2 (78). С. 242.

Злочинці та жертви в цьому випадку, по суті, ті ж само соціальні типи: розкрадачі, корупціонери, державні зрадники, насильники, хулігани, вбивці, бандити, бродяги і безпритульні, хулігани, особи із сексуальною патологією, раніше засуджені тощо.

Розвиток ситуації під час учинення злочинцем кримінально караного діяння багато в чому залежить від поведінки жертви. Якщо її віктимна поведінка є активною, а тим більше злісною, то злочинець заздалегідь мобілізується на злочин, стає готовим його вчинити. Часом можна говорити навіть про вину потерпілого (коли його поведінка є не лише аморальною, але і протиправною), який явно провокує злочинця, полегшує його дії, стаючи своєрідним учасником злочину.

Віктимологічна профілактика в такому випадку попереджає людину, що вона може стати жертвою злочину через поведінку, яку треба змінити, щоб не ризикувати. Ця профілактика покликана обмежити ризик стати жертвою злочину. Вона вчить людей, що треба захищати себе від злочинних посягань, попереджає, що люди при цьому повинні вчитися не на своїх помилках, а на помилках тих, хто вже встиг стати жертвою злочину, і багато що залежить від власної поведінки, від уміння правильно орієнтуватись у криміногенній ситуації. Головне для профілактики віктимної поведінки – упередити ситуацію, за якої людина може стати жертвою злочину.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Заходи індивідуальної профілактики злочинів проти державного суверенітету і територіальної цілісності України мають свої особливості, зумовлені тим, що їх застосування пов'язується із конкретною людиною, специфікою її життєвого досвіду й антисуспільної спрямованості.

Першочерговим завданням при цьому є виявлення та подальша нейтралізація джерел криміногенного впливу на конкретну особу, які сприяють формуванню девіантної поведінки. Ця діяльність має бути своєчасною – здійснюватися на якомога ранніх стадіях соціальної запущеності особи, забезпечуючи вплив, з одного боку, на саму особу, в якій виявлено задум на вчинення певного злочину, а з іншого боку, – на оточення цієї особи (якщо є співники або особи, що сприяють злочину, зацікавлені в ньому). Орієнтується така профілактика і на осіб, які через віктимну поведінку можуть стати жертвами злочину.

На сьогодні основними спеціалізованими суб'єктами індивідуальної профілактики є працівники органів Національної поліції та Служби безпеки України. Проте вивчення кола функціональних обов'язків правоохоронців, ураховуючи головне їх завдання з протидії злочинності, дає підстави стверджувати, що на індивідуальну профілактику у працівників цих органів просто бракує часу. До того ж ті заходи переконання та примусу, які передбачаються законом, свою превентивну роль, на жаль, виконують недостатньо, що є проблемою, яка потребує системного вирішення, адже заходи індивідуальної профілактики повинні мати системний, комплексний і цілеспрямований характер, при цьому виключне значення має вдосконалення організаційно-управлінського, інформаційно-аналітичного

та кадрового забезпечення діяльності спеціалізованих суб'єктів протидії злочинності.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2020

Андрей Владимирович НОСАЧ,

кандидат юридических наук

(Харьковский национальный университет внутренних дел)

**ИНДИВИДУАЛЬНАЯ ПРОФИЛАКТИКА ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ
ГОСУДАРСТВЕННОГО СУВЕРЕНИТЕТА И ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ
ЦЕЛОСТНОСТИ УКРАИНЫ**

Определены основные профилактические меры, которые следует применять на индивидуальном уровне в отношении лиц, изъявивших намерение совершить преступление против государственного суверенитета или иные общественно опасные деяния, непосредственно создающие угрозу территориальной целостности Украины. Особое внимание уделено мерам, направленным на выявление лиц, которые под воздействием определенных причин и условий могут стать жертвами рассматриваемых преступлений.

Ключевые слова: противодействие преступности, индивидуальная профилактика, территориальная целостность, государственный суверенитет, виктимологическая профилактика.

Andriy V. NOSACH,

PhD in Law

(Kharkiv National University of Internal Affairs)

**INDIVIDUAL PREVENTION OF CRIMES AGAINST STATE SOVEREIGNTY
AND TERRITORIAL INTEGRITY OF UKRAINE**

The publication is focused on identifying the main preventive measures that should be applied on an individual level in relation to persons who have expressed an intention to commit a crime against state sovereignty or other socially dangerous acts that directly pose threats to the territorial integrity of Ukraine. Special attention is paid to the measures aimed at identifying persons who are under the influence of certain causes and conditions may become victims of the studied crimes.

Key words: crime counteraction, individual prevention, territorial integrity, state sovereignty, victimological prevention.